

STRATEGII DE EVALUARE A AUZULUI EMOȚIONAL ȘI A NIVELULUI DE DEZVOLTARE A LIMBAJULUI LA PREȘCOLARII CU DIZABILITĂȚI AUDITIVE

CZU:376.353

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.23.4-71.18>Asistent universitar **Natalia CIUBOTARU**E-mail: ciubotaru.natalia@upsc.mdORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5733-1802>

Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

EVALUATION STRATEGIES OF EMOTIONAL HEARING AND THE LEVEL OF LANGUAGE DEVELOPMENT IN PRE-SCHOOLERS WITH HEARING DISABILITIES

Summary. Emotions and feelings are manifested in language through suprasegmental elements: timbre, rhythm, tempo, and intonation of the voice in the form of pauses, raising and lowering of the voice. Perceiving a person's emotional information by voice under normal conditions is possible due to emotional hearing. To date, this important aspect in the assessment of emotional hearing and impressive and expressive language of hearing-impaired children remains understudied. Knowing the structural content and determining effective strategies for evaluating emotional hearing and impressive and expressive language will later serve as scientific-methodological support in the sense of establishing a comprehensive approach to the development of emotional hearing and verbal language (the lexical-semantic side). The article summarizes the results of the experimental research carried out in 2022–2023 regarding the evaluation of emotional hearing and the level of language development in preschoolers with hearing disabilities and presents significant data in comparison with the control group (preschoolers with typical development).

Keywords: emotional hearing, impressive language, expressive language, hearing impaired children, typically developing children, auditory perception, visual perception.

Rezumat. Emoțiile și sentimentele se manifestă în limbaj prin elementele suprasegmentale: timbrul, ritmul, tempo-ul și intonația vocii sub formă de pauze, ridicarea și coborârea vocii. Perceperea informațiilor emoționale a unei persoane după voce în condiții normale este posibilă datorită auzului emoțional. Până în prezent, acest aspect important în evaluarea auzului emoțional și a limbajului impresiv și expresiv al copiilor cu dizabilități auditive rămâne a fi puțin studiat. Cunoașterea conținutului structural și determinarea unor strategii eficiente de evaluare a auzului emoțional și a limbajului impresiv și expresiv va servi ulterior drept suport științifico-metodologic în sensul constituirii unei abordări comprehensive a dezvoltării auzului emoțional și a limbajului verbal (latura lexico-semantică). Articolul sintetizează rezultatele cercetării experimentale efectuate în anii 2022–2023 privind evaluarea auzului emoțional și a nivelului de dezvoltare a limbajului la preșcolarii cu dizabilități auditive și prezintă date semnificative sub aspect comparativ cu grupul de control (preșcolarii cu dezvoltare tipică).

Cuvinte-cheie: auz emoțional, limbaj impresiv, limbaj expresiv, copii cu dizabilități auditive, copii cu dezvoltare tipică, percepție auditivă, percepție vizuală.

INTRODUCERE

Realizarea studiului dat a demarat prin evaluarea auzului emoțional la copiii cu dizabilități auditive. Auzul emoțional este perceput și tratat ca element fundamental al emoțiilor – reacții de scurtă durată, dar intense, care dau un răspuns la stimulii ambiențiali și care, atunci când sunt identificate incorect, pot provoca tulburări grave în echilibrul psiho-funcțional al organismului.

Dizabilitatea auditivă (DA) duce la subdezvoltarea limbajului, care are un impact negativ asupra dezvoltării copilului surd [1]. Un șir de cercetători,

printre care L.S. Vîgotskii [2], A.R. Luria [3], V.I. Lubovskii [4], T.V. Rozanova [5] au remarcat rolul esențial al componentei emoționale în structura activității de comunicare. La rândul său, dezvoltarea limbajului se reflectă în dezvoltarea emoțiilor surzilor (E.N. Vinnarskaya [6], M.E. Hvatțev, S.N. Șabalin [7] ș.a.).

În literatura de specialitate sunt studiate intens problemele de definire și determinare a stării emoționale prin voce ca urmare a auzului emoțional. Cercetările savanților în domeniul psihologiei (V.I. Morozov, A.X. Pașina ș.a.) arată că percepția adecvată a stării emoționale a vocii vorbitorului este o compo-

mentă importantă a relației omului cu lumea din jur. Prin dezvoltarea percepției și înțelegerii vorbirii altor persoane după voce la copil se formează capacitatea de empatie, simpatie, afectivitate, se dezvoltă sensibilitatea emoțională care favorizează interacțiunea productivă cu societatea [8; 9].

La copiii cu dizabilități auditive prima etapă în dezvoltarea limbajului este percepția lui vizuală. Totodată, la copii se formează primele reprezentări despre funcția de semnalizare a cuvântului. Prin intermediul receptorilor auditivi se formează percepția audio-verbală a comunicării (F. Rau, E. Kuzmiciova). La copiii cu dizabilități auditive imaginea vizuală a cuvintelor predomină timp îndelungat asupra imaginii lui motorii. Cea mai importantă particularitate a vorbirii preșcolarilor cu dizabilități auditive constă în faptul că ei operează cu imagini concrete și nu cu noțiuni. Odată cu îmbogățirea vocabularului are loc detalierea semanticii cuvintelor. Copiii surzi însușesc vorbirea doar în condiții speciale printr-o colaborare susținută cu familia. Copiii cu dizabilități auditive cunosc limbajul verbal prin intermediul percepției vizuale și prin senzații furnizate de analizatorul motor (kinestezie articulatorie). Preșcolarii cu dizabilități auditive nu percep mijloacele expresive ale limbii. Ei sunt lipsiți de comunicarea verbală normală, ceea ce conduce la dificultăți de achiziționare a limbajului în general și mai cu seamă în cunoașterea transformărilor gramaticale [10, pp. 74-75].

C. Bodorin în lucrarea sa *Surdopsihologia* menționează că la copiii surzi comunicarea verbală se formează în procesul activității lor. În aceste condiții se dezvoltă ambele componente ale vorbirii: impresivă, de decodare (auditivă, audiovizuală, vizuală) și expresivă, de codare, ce include cultura sonoră a limbii – pronunțarea, dactilarea, scrierea [1].

B.V. Yakușin și R.C. Potapova [11; 12], studiind limbajul ca parte componentă a comunicării, compară comunicarea verbală cu o punte care apare între vorbitor și ascultător și care exprimă momentan starea emoțională a vorbitorului. Autorii subliniază că în ontogeneză conexiunea emoțională o precede pe cea rațională, iar vocea afectivă poate transmite mai multe conotații decât limbajul. Prin canalul acustic sunt transmise nu numai informația lingvistică, dar și cea paralingvistică și extralingvistică. R.C. Potapova subliniază importanța parametrilor prozodici (pauza, durata segmentelor și suprasegmentelor), a înălțimii tonalității (intonația), a puterii în percepția limbajului. Autoarea a remarcat că cel mai bine contribuția prozodică în comunicarea verbală este determinată la nivelul comunicării, pragmaticii și emoțiilor. Multiple cercetări accentuează cele cinci funcții ale prozodiei: intențiile exprimării vorbitorului, concentrarea atenției asupra anumitor părți

de vorbire; diferențierea vorbirii neclare, evidențierea principalelor categorii sintactice și limitelor acestora, relevarea stării emoționale a vorbitorului [12].

Procesul de reflecție a stării emoționale umane, particularitățile eu-lui privind caracteristicile vocii sunt una dintre modalitățile promițătoare de a descoperi mecanismele comunicării. Percepțiile informației emoționale după voce în condiții normale și nu numai sunt posibile datorită auzului emoțional (AE) [10, p. 46]. Auzul emoțional este capacitatea de a determina starea emoțională a vorbitorului prin sunetul vocii sale sau, cum demonstrează E.P. Il'in, capacitatea identificării emoțiilor în vorbire și cântec la persoană. Un auz emoțional dezvoltat contribuie la percepția adecvată a sensului și, în consecință, la dezvoltarea unui răspuns corect la o informație emoțională, înțelegerea intențiilor adevărate, a gândurilor și opiniilor vorbitorului [13].

În literatura de specialitate problema dezvoltării auzului emoțional la preșcolarii cu dizabilități auditive este insuficient studiată. Mecanismele percepției elementelor suprasegmentale și insuficiența dezvoltării limbajului (latura lexico-semantică) prezintă un reper semnificativ pentru specialiștii practicieni din domeniu în dezvoltarea copiilor cu dizabilități auditive. Materialele experimentale expuse în prezentul studiu urmăresc să răspundă la o serie de întrebări de natură teoretică, metodologică și practică. În special, una dintre problemele științifice și practice importante avute în vedere este identificarea și implementarea unor strategii eficiente de evaluare a auzului emoțional și a limbajului impresiv și expresiv (latura lexico-semantică) la preșcolarii cu dizabilități auditive, explicarea particularităților dezvoltării auzului emoțional care este studiat din punct de vedere teoretic, dar ca aspect practic menționăm că putem extinde AE prin dezvoltarea limbajului verbal și viceversa, prin dezvoltarea limbajului verbal (latura lexico-semantică) putem dezvolta AE.

Capacitatea unei persoane de a percepe în mod adecvat starea emoțională a altei persoane prin vocea sa ca una dintre caracteristicile percepției auditive a fost evidențiată de V.P. Morozov într-o categorie specială și definită ca „auz emoțional”. Autorul menționează că este necesar să se facă o distincție între orientarea expresivității emoționale a vorbitorului către partenerul (partenerii) implicat în comunicare, către subiectul discuției, către sine, ceea ce, desigur, implică efectul psihologic emoțional complet diferit exprimat către comunicant și, în consecință, reacția lui. Percepția informației emoționale depinde de gradul emoțional al vocii și de tipul ei. Pentru caracterizarea impresivității emoționale, deci a capacității omului de a percepe adecvat informațiile emoționale, a fost definit conceptul de auz emoțional [8].

Studiul experimental, efectuat în anii 2022–2023, privind evaluarea caracteristicilor percepției stărilor emoționale ale copiilor cu dizabilități auditive pe baza comprehensiunii verbale și non-verbale ale limbajului a demonstrat rezultate semnificative: la această categorie de copii un nivel înalt al auzului emoțional au manifestat 6,20 %, în comparație cu 43,33 % înregistrat la copiii cu dezvoltare tipică (DT) din aceeași categorie de vârstă. Un nivel scăzut al auzului emoțional s-a determinat la 73 % dintre copiii cu DA, pe când acest indice la copiii cu DT este de 15,82 %. Prin urmare, copiii cu dizabilitate auditivă în mare parte nu au un auz emoțional dezvoltat, nu au capacitatea de a recunoaște stările emoționale după intonația vocii.

Totodată, întregul sistem de educație preșcolară a copiilor cu dizabilități auditive continuă să fie construit pe dezvoltarea limbajului, o atenție mult mai mică fiind acordată dezvoltării sferei emoționale, și anume auzului emoțional. În acest sens, ei se află într-o situație mai puțin favorabilă decât copiii cu dezvoltare tipică. Prin urmare, în opinia noastră, este necesară introducerea în programul de educație timpurie a unor programe psihopedagogice care să vizeze dezvoltarea competenței auzului emoțional al copiilor cu dizabilități auditive.

EȘANTION EXPERIMENTAL

Studiul experimental a implicat 60 de preșcolari cu vârste cuprinse între 5 și 7 ani, dintre care 30 de copii cu dizabilități auditive – grupul experimental și 30 de copii cu dezvoltare tipică – grupul de control. Pentru a identifica capacitatea de dezvoltare a auzului emoțional și a limbajului impresiv (latura lexico-semantică) de către copiii preșcolari cu dizabilități auditive (hipoacuzie neurosenzorială), studiul a fost realizat în Instituția de învățământ preșcolar Grădinița nr. 167 pentru copii cu dizabilități auditive și asociate cu practici incluzive și în IET Grădinița-creșă nr. 2 „Țărăncuța” din or. Durești.

METODOLOGIE

Scopul experimentului de diagnosticare a fost de a identifica la preșcolarii de 5-7 ani cu hipoacuzie neurosenzorială nivelul de dezvoltare a auzului emoțional și nivelul dezvoltării aspectului lexico-semantic al limbajului (prin metoda combinată a percepției auditive și percepției vizuale).

În diagnosticarea dezvoltării auzului emoțional și a limbajului impresiv și expresiv (latura lexico-semantică) au fost conturate opt probe psihodiagnostice. În continuare prezentăm trei dintre cele mai relevante,

care evaluează atât coprehensiunea emoțională, cât și limbajul impresiv:

- *Țara magică a simțurilor* (T. Grabenco, T. Zinchevici-Evstigneeva, D. Frolov);
- *Ghici din ce poveste este eroul* (M.M. Alexeeva, V.I. Yașina);
- *Relația emoțiilor cu percepția auditivă* (E.I. Izotova).

Proba *Țara magică a simțurilor* (Autori: T. Grabenco, T. Zinchevici-Evstigneeva, D. Frolov).

Scopul: stabilirea nivelului de dezvoltare a comprehensiunii emoțiilor de către copiii cu hipoacuzie neurosenzorială (percepție vizuală).

Rezultatele probei *Țara magică a simțurilor* demonstrează o situație precară a stării psihoemoționale a preșcolarilor cu dizabilități auditive, un echilibru psihoemoțional adecvat fiind atestat la un procent mic al copiilor cercetați.

Astfel, din eșantionul de 30 de preșcolari s-au clasat pe nivelul inferior 26 de copii cu dizabilitate auditivă, ceea ce reprezintă 86,7 %, și 4 copii – 13,3 % pe nivelul înalt. Urmărim o diferență considerabilă: aproape toți copiii cu dizabilitate auditivă evaluați nu au colorat căsuțele emoțiilor cu culori fundamentale (în conformitate cu Standardele categoriei culorilor de Max Luscher și scala de evaluare a cercetătorilor T. Grabenco, T. Zinchevici-Evstigneeva, D. Frolov).

Rezultatele obținute de către copiii cu dezvoltare tipică la proba *Țara magică a simțurilor* arată că 19 preșcolari – 63,33 % – au obținut un punctaj echivalent nivelului înalt și 11 preșcolari – 36,66 % – nivelului inferior.

Datele obținute în urma evaluării efectuate au fost supuse unei prelucrări și analize ulterioare. Rezultatele cantitative ale acestei probe pentru grupul experimental și grupul de control sunt prezentate sub aspect comparativ în figura 1. Astfel, se constată o diferență semnificativă atât la nivelul superior – 50 %, cât și la nivelul inferior – 50,4 %. Deducem, prin urmare, că nivelul de dezvoltare a comprehensiunii emoțiilor în grupul experimental (percepție vizuală) este cu mult mai scăzut decât nivelul comprehensiunii emoțiilor în grupul de control.

Pentru a determina nivelul de recunoaștere a poveștilor și eroilor, caracterul relațiilor empatice reciproce dintre personaje și a aprecia acțiunile lor, următoarea probă psihodiagnostică aplicată a fost *Proba Ghici din ce poveste este eroul* (M.M. Alexeeva, V.I. Yașina). Au fost prezentate patru povești interconexe domeniului de dezvoltare Limbaj și comunicare conform Curriculum-ului pentru Educație Timpurie (CET): *Ridichea*; *Gogoșa*; *Capra cu trei iezi*; *Ursul păcălit de vulpe*. Rezultatele obținute la această probă

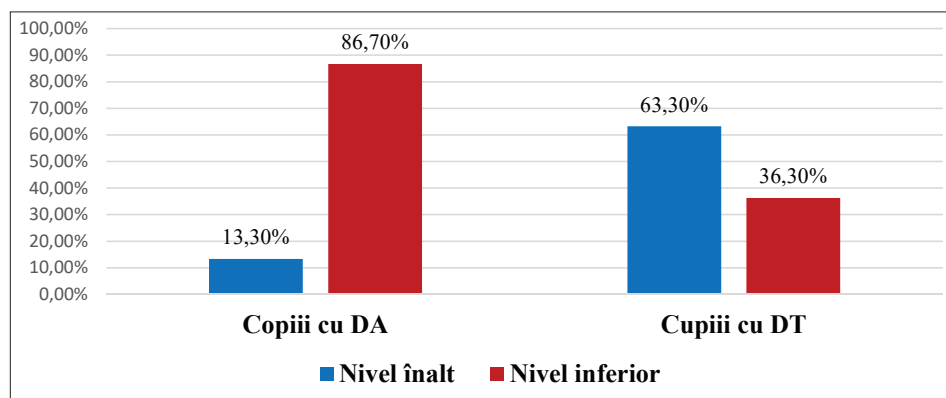

Figura 1. Distribuția rezultatelor obținute la proba *Țara magică a simțurilor* – aspect comparativ.

sunt reproduse în figura 2. Caracteristicile individuale de dezvoltare a auzului emoțional și a limbajului la copiii cu dizabilități auditive, a nivelului de cunoaștere a poveștilor și relația de empatie dintre aceștia denotă că expunerea productivă și narativă cauzează copiilor cu dizabilități auditive dificultăți severe.

La cercetarea aptitudinii de a identifica emoțiile și stările personajelor din poveștile audiate, nivelul de cunoaștere a poveștilor, numirea eroilor și relația dintre aceștia, în baza materialului expus și a răspunsului la întrebările adresate în timpul conversației s-a constatat că în eșantionul experimental format din 30 de copii cu dizabilitate auditivă 56,66 % atestă nivelul scăzut, copiii se confruntau cu dificultăți în identificarea emoțiilor, a eroilor principali, de aceea comiteau greșeli, în timpul povestirii solicitau ajutorul adultului, necesitau repetarea întrebărilor, vocabularul le era sărac, nu se puteau concentra și întâmpinau dificultăți să răspundă la întrebările adresate.

La nivelul mediu s-a obținut un rezultat de 30 %, răspunsurile erau parțiale, monotone, lipsite de topică, conțineau greșeli logice, dar puteau fi rectificate cu ajutorul adultului, vocabular sărac. Și numai patru copii – 13,33 %, aveau aptitudini care corespund nivelului înalt: copiii au răspuns independent la întrebările adresate, cunoșteau conținutul poveștilor, au stabilit corect relația de empatie dintre eroii poveștilor.

Din rezultatele prezentate, observăm că din întreg eșantionul de 30 de copii, nivel scăzut au înregistrat 2 preșcolari cu dezvoltare tipică, ceea ce reprezintă 6,66 %, nivel mediu au înregistrat 9 preșcolari cu dezvoltare tipică – 30 % și nivel înalt au înregistrat 19 preșcolari cu dezvoltare tipică – 63,33 %. Concluzionăm că preșcolarii cu dezvoltare tipică au recunoscut cu ușurință poveștile citite, au numit eroii și relația de empatie dintre aceștia, au răspuns la întrebările adresate.

Rezultatele cantitative ale acestei probe, în aspect comparativ dintre copiii cu dizabilitate auditivă și copii cu dezvoltare tipică sunt prezentate grafic în figura 2

și constituie un indice semnificativ, deoarece sfera emoțională și auzul emoțional la preșcolari sunt încă în curs de dezvoltare, de aceea criteriul cantitativ al auzului emoțional la preșcolarii tipici diferă de auzul emoțional al preșcolarilor cu dizabilități auditive.

Analiza comparativă a datelor prezentate în figura 2, în aspect comparativ, ne prezintă o diferență semnificativă între copii cu DA și copii cu DT atât la nivelul înalt – 50,3 %, cât și la nivelul scăzut – 50,4 %. Nivelul mediu reprezintă același rezultat pentru ambele categorii de copii – 30 %. De aici putem deduce că nivelul de receptare și cunoaștere a poveștilor, numirea eroilor și relația de empatie a acestora este cu mult mai scăzut la copiii cu dizabilitate auditivă față de copiii cu dezvoltare tipică.

Următoarea probă aplicată a fost *Relația emoțiilor cu percepția auditivă* (E.I. Izotova), aplicată cu scopul de a determina la preșcolarii de 5-7 ani cu dizabilitate auditivă nivelul percepției informațiilor emoționale în două modalități de prezentare (vizuală și auditivă).

Percepția informațiilor emoționale în cele două modalități de prezentare auditivă și vizuală este de mare importanță pentru interacțiunea socială dintre oameni și deosebit de relevantă pentru copiii preșcolari. Rezultatele cercetării privind capacitatea de a recunoaște informațiile emoționale, oferite prin diferite canale de percepție, au arătat diferențe în eficacitatea și mecanismele psihofiziologice de recunoaștere a emoțiilor exprimate în diferite modalități – vizuale și auditive. La modalitatea auditivă nivelul scăzut a fost reprezentat de 23 de copii, ceea ce reprezintă 77 %. Preșcolarii cu dizabilități auditive nu percepeau propozițiile simple audiate prin cele patru intonații emoționale selectate (furie, tristețe, bucurie, frică). Nivelul mediu a reprezentat 23 % (7 copii), care parțial au identificat informațiile emoționale oferite. Niciun copil nu s-a clasat pe nivelul înalt.

La modalitatea vizuală, testul a fost construit pe baza unei metodologii de studiere a succesului recu-

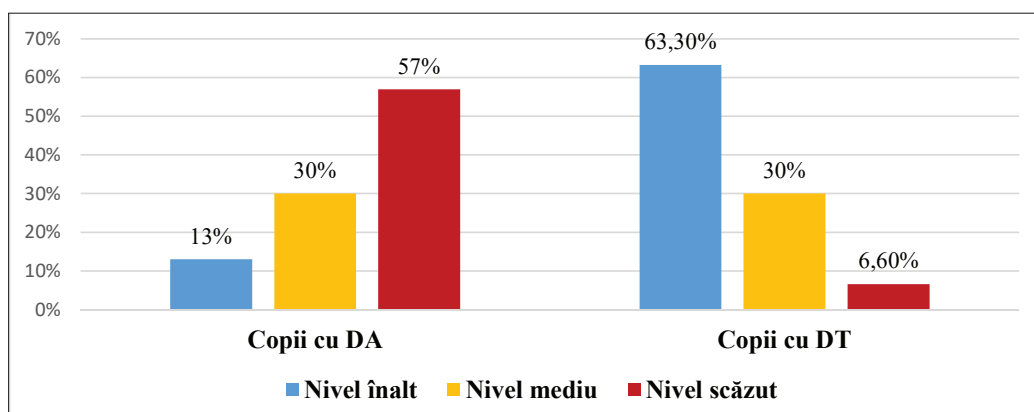

Figura 2. Distribuția rezultatelor obținute la proba *Ghici din ce poveste este eroul* – aspect comparativ.

noașterii emoțiilor din fotografiile expresiei faciale. Rezultatele înregistrate au fost următoarele: 16 copii (53,33 %) s-au clasat pe nivelul scăzut, 13 copii (43,33 %) pe nivelul mediu și doar 1 copil (3,33 %) a obținut punctajul reprezentativ pentru nivelul înalt.

Rezultatele obținute arată că din eșantionul de 30 de copii cu dezvoltare tipică, 13 copii, sau 43 %, manifestă un nivel înalt de percepere auditivă. Preșcolarii cu dezvoltare tipică percepeau propozițiile simple audiate prin cele patru intonații emoționale selectate (furie, tristețe, bucurie, frică). Un nivel mediu au manifestat 12 copii, sau 40 %, care parțial au identificat informațiile emoționale oferite. Pe nivelul scăzut s-au clasat 5 copii, sau 17 %. Acești preșcolari întâmpinau dificultăți în identificarea intonațiilor emoționale, nu erau siguri pe răspunsurile oferite sau spuneau că nu știu răspunsul.

Proba privind perceperea vizuală a copiilor cu dezvoltare tipică a fost elaborată pe baza unei metodologii de studiere a succesului recunoașterii emoțiilor din fotografiile expresiei faciale și a înregistrat urmă-

toarele rezultate: 16 copii (53,33 %) au manifestat un nivel înalt de percepție, 12 copii (40 %) – un nivelul mediu și 2 copii (6,66 %) au obținut punctajul reprezentativ pentru nivelul scăzut.

Datele obținute în urma evaluării efectuate au fost supuse unei prelucrări și analize ulterioare. Rezultatele cantitative ale acestui test dintre copiii cu dizabilitate auditivă și copiii cu dezvoltare tipică în aspect comparativ sunt prezentate în figura 3.

Așadar, rezultatele privind capacitatea de a recunoaște informațiile emoționale care vin prin diferite canale de percepție au arătat diferențe în ceea ce privește eficacitatea și mecanismele psihofiziologice de recunoaștere a emoțiilor exprimate în diferite modalități – vizuale și auditive. Copiii cu DA au înregistrat rezultate mult mai scăzute la percepția auditivă, și viceversa, copiii cu dezvoltare tipică au înregistrat rezultate mult mai mari la modalitatea auditivă. De aici rezultă că la preșcolarii tipici criteriul cantitativ al auzului emoțional diferă de cel al preșcolarilor cu dizabilități auditive.

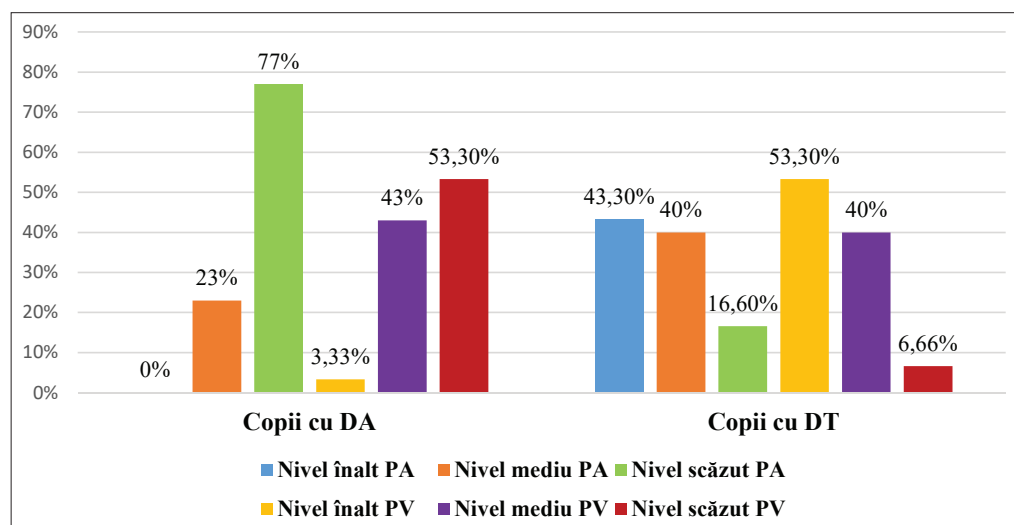

Figura 3. Distribuția rezultatelor obținute la proba *Relația emoțiilor cu percepția auditivă* – aspect comparativ.

CONCLUZII

În concluzie putem menționa că preșcolarii cu dizabilități auditive prezintă o dezvoltare emoțională scăzută, acest fapt fiind determinat de dizabilitatea copilului. Întârzierea în dezvoltarea vorbirii afectează negativ conștientizarea propriei persoane și a stării emoționale, ceea ce reduce percepția emoțională și comprehensiunea laturii expresive a vorbirii orale.

Între cele două grupuri – preșcolarii cu dizabilități auditive (grupul experimental) și preșcolarii cu dezvoltare tipică (grupul de control), există diferențe semnificative în ceea ce privește dezvoltarea auzului emoțional și a limbajului impresiv și expresiv (latura lexico-semantică). Datele obținute în cadrul experimentului descris în acest studiu ne-au permis să considerăm oportună elaborarea și aplicarea unui *Program psihopedagogic de dezvoltare a auzului emoțional*, care va avea un impact pozitiv în constituirea percepției auditive, a limbajului și comunicării la preșcolarii cu dizabilități auditive.

BIBLIOGRAFIE

1. Bodorin C. *Surdopsihologia*. Ch.: Valinex, 2009. 156 p.
2. Vygotskiy L.S. *Sobranie sochineniy: v 6 t. – T. 6: Uchenie ob emotsiyakh / L.S. Vygotskiy*. M.: Pedagogika, 1984. 397 p. BBK 88 V92.
3. Luriya A.R. *Mozgovaya organizatsiya rechevoy deyatel'nosti. Patologiya rechevogo vyskazyvaniya*. Tekst./Luriya A.R. / Obshchaya psikholingvistika: Khrestomatiya. Ucheb. pos. / Sostavlenie K.F. Sedova. M.: Labirint, 2004.
4. Lubovskiy V.I. *Razvitie slovesnoy regulyatsii deystviy u detey (v norme i patologii)*. Tekst. / V.I. Lubovskiy; Nauch.-issled. in-t defektologii Akad. ped. nauk SSSR. M.: Pedagogika, 1978. 224 p.
5. Rozanova T.V. *Spetsial'naya psikhologiya / pod red. V. I. Lubovskogo*. M.: Akademiya, 2003. 464 p.
6. Vinarskaya E.H. *Rannee rechevoe razvitie i problemy defektologii. Periodika rannego razvitiya. Emotsional'nye predposylki osvoeniya yazyka*. M.: Izd. stereotip. URSS, 2023. 160 s.
7. Khvattsev M.E., Shabalin S.N. *Osobennosti psikhologii glukhogo shkol'nika*. M.: Uchpedgiz, 1961. 215 p.
8. Morozov V.P. *Yazyk emotsiy i emotsional'nyy slukh. Izbrannye trudy. Institut psikhologii Rossiyskoy Akademii Nauk*, 2017. 164 p.
9. Pashina A.Kh. *K probleme raspoznavaniya konteksta zvukovoy rechi*. Tekst. In: *Voprosy psikhologii: nauchnyy zhurnal uchreditel' Ros. Akademiya obrazovaniya*, 1991, nr. 1, 88-95.
10. Ciubotaru N., Bodorin C. *Psihopedagogia persoanelor cu dizabilități auditive*. Chișinău: Tipogr. UPS „Ion Creangă”, 2020. 161 p.
11. Yakushin B.V. *Gipotezy o proiskhozhdenii yazyka*. Tekst. M.: Nauka, 1985. 137 p.
12. Potapova R.K. *Rech': kommunikatsiya, informat-siya, kibernetika: Ucheb. pos. Tekst. Izd. 3-e, stereotipnoe.* M.: Editorial URSS, 2003. 568 p.
13. Il'in E.P. *Emotsii i chuvstva*. Tekst. SPb.: Piter, 2007. 783 p.

Sergiu Galben. *Toamna aurie*, 2000, pânză, ulei, 57 × 62 cm.